

**İHAM'IN İŞARET ETTİĞİ YAPISAL SORUN:
ZORUNLU DİN EĞİTİMİ**
(*THE STRUCTURAL PROBLEM POINTED BY ECHR:
COMPULSORY RELIGIOUS EDUCATION*)

F. Ceren Akçabay*

ÖZET

İHAM'ın Eylül ayı içinde verdiği zorunlu din eğitimi kararı, iç hukuk açısından belirleyici nitelikte bir yargı kararı olmasına rağmen sadece politik ekseninde tartışılmış olup din eğitimi ile ilgili mevcut düzenlemeler ve konu hakkında daha önceden verilen mahkeme kararları üzerinde fazla durulmamıştır. Oysa Türkiye'de din eğitimi İHAM kararında da vurgulandığı gibi uzun bir geçmişe dayanan yapısal bir problem olup zorunlu eğitime ilişkin sistemde politik gerekçelerle yapılan değişikliklerle daha da sorunlu bir hal almıştır.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu din eğitimi, zorunlu eğitim, endoktrinasyon, tarafsızlık, objektiflik

ABSTRACT

ECHR's compulsory religious education decision which was handed down in September, has been only discussed in a political axis without considering earlier court decisions and current regulations on the topic, although it is an important judicial decision that should determine national law. However, religious education in Turkey is a structural problem which is based on a long history as highlighted in EUCR decisions and it has become more problematic with the changes in the system of compulsory education which were made for political reasons.

Keywords: *Compulsory religious education, compulsory education, indoctrination, neutrality, objectivity.*

* Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

I- Giriş

Yapılan hukuki düzenlemelerle gün geçtikçe daha karmaşık ve sorunlu bir hal almaya başlayan Türkiye eğitim sistemi, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin (İHAM) Eylül ayında zorunlu din eğitimine ilişkin olarak verdiği *Mansur Yalçın ve Diğerleri*¹ kararı ile bir kez daha tartışmaya açıldı. Zorunlu “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersine ilişkin oybirliği ile verilen bu kararda İHAM, içeriği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu dersin, din kültürü ve ahlak bilgisi olmaktan çok Sünni İslam anlayışı doğrultusunda verilen bir din eğitimi olduğu sonucuna vardı. İHAM, daha önce de Türkiye aleyhine açılan benzer bir davada² ihlal kararı verilmiş olmasına rağmen, hükümet tarafından gerekli düzenlemelerin yapılmadığına dikkat çekerek daha fazla gecikmeksizin, ailelerin inanç aidiyetlerini ortaya koymak zorunda bırakılmadıkları bir ders muafiyet sisteminin ortaya konulması gerektiğini karara bağladı³.

Temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavı (TEOG) yerleştirmeleriyle öğrencilerin imam hatip okullarına yönlendirildiğine ilişkin şikayetlerin hızla arttığı ve altyapısı iyi durumda olan ortaokul ile liselerin öğrenci ve velilerin bilgisi dışında imam hatip okullarına dönüştürüldüğü yeni eğitim öğretim yılı başında gelen bu karar; kuşkusuz, Türkiye’de dinin, eğitim sistemi içindeki yerini ve önemini sorgulamaya neden olacak nitelikte. Kararda konunun aciliyetine ve önemine ilişkin olarak yapılan vurguya rağmen, en üst düzey yetkililer tarafından mevcut din eğitiminin halen savunulması ve düşündürücü bir başka hukuki düzelleme ile ilkokul ve ortaokulda öğrencilere başörtü serbestisi getirilmesi Türkiye’de din eğitimine ilişkin tartışmayı hukuki açıdan yeniden ele almayı zorunlu hale getiriyor⁴. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın zorunlu fizik, kimya dersi ile eşitleyerek uyuşturucu ve şiddetle mücadelenin bir aracı olarak sunduğu, başbakan Davutoğlu’nun ise Marksizmi bilmekle Marksist olunmadığı gibi dini öğrenmekle dindar olunmaz açıklamaları ile savunduğu din dersinin hukuk ve devlet düzeni ile ilişkisiz tespitler yerine

¹ *Mansur Yalçın and Others v. Turkey*, no. 21163/11, judgment of 16 September 2014. İncelemenin yapıldığı tarihte İHAM’ın verdiği karar henüz kesinleşmemiş olup üç ay süre içinde karara karşı Büyük Daire’ye itirazda bulunulabilecektir.

² *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, no. 1448/04, judgment of 9 October 2007.

³ *Mansur Yalçın and Others v. Turkey*, no. 21163/11, judgment of 16 September 2014.

⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, “Din Özgürlüğünü İhlalde Kararlı Hükümet”, *Birgün Gazetesi*, 25.09.2014.

Anayasa'nın 90. maddesi çerçevesinde iç hukukun bir parçası olan uluslar arası insan hakları düzenlemeleri çerçevesinde ele alınması gerekmektedir⁵.

Bilindiği gibi, daha iki yıl önce, kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen 12 yıllık zorunlu eğitim düzenlemesi ile Türkiye'de eğitim sisteminin büyük bir ölçeği yeniden şekillendirilmişti. Bu düzenleme, uygulamaya konduğu 2012-2013 eğitim-öğretim yılında yaklaşık 15 milyon öğrenciyi doğrudan ilgilendirmesine ve eğitim biliminin temel ilkelerine aykırı olduğu bilim insanlarınca defalarca dile getirilmesine rağmen, siyasetler tarafından "demokrasi tarihinin kara lekesi 28 Şubat'ın tarihin tozlu raf-larına gönderilmesi" olarak sunulmuş konuya ilişkin tartışma genel ideolojik kabullerin tekrarı ile sınırlandırılmıştı. Kuşkusuz, modern toplumdaki gelişimi itibarıyla eğitim sistemi, özellikle de zorunlu eğitim, ideolojik bir aygıt olarak kullanılma potansiyelini içinde barındırır. Modernleşmekte olan ülkelerde ulusun oluşumu, vatandaş kimliğinin belirlenmesi ve işgücünün yetiştirilmesi konusunda eğitim sisteminden özellikle faydalanılmaktadır. Hukukun doğrudan kural koyarak ya da yasaklayarak zor yoluyla değiştiremediği, özellikle değer ve ahlaka ilişkin davranış ve tutumlar, dolaylı olarak, eğitim sistemine ilişkin hukuki düzenlemeler konularak sağlanır. Şüphesiz eğitim, değişim yaratmada güç kullanımına göre çok daha başarılı bir işleve sahiptir. Türkiye'de de zorunlu eğitim düzenlemeleri benzer bir yaklaşımın ürünü olmuş; önceleri ortak bir dil ve kimlik yaratmanın, sekülerleşmenin ve modernleşmenin bir aracı olarak kullanılmış, daha sonra ise muhafazakar politikalar etrafında şekillendirilmeye başlanarak zaman içinde Türkiye modernleşmesinin iki kutbu arasında önemli bir çatışma alanı haline gelmiştir⁶.

Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli yeri olan 70'li ve 80'li yıllardaki askeri müdahaleler sırasında, soğuk savaş döneminde Ortadoğu coğrafyasına biçilen role de uygun olarak eğitimde muhafazakarlaşma

⁵ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından "laiklik karşıtı eylemlerin odağı olmak gerekçesi ile açılan parti kapatma davasında AKP Genel Başkanı olarak 16 Haziran 2008 tarihinde verdiği savunmada Cumhurbaşkanı Erdoğan da "AİHM içtihatları karşısında AKP kapatılamaz. AİHS hükümleri iç hukuktan üstündür, mahkemeler AİHS'yi dikkate almalıdır..." ifadelerine yer vermiştir. Bkz. AKP savunma metni, <http://akpartisavunmametni.blogspot.com.tr> (01.10.2014)

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fehmiye Ceren Akçabay, *Hukuk Eliyle Talim ve Terbiye, Toplumsal Değişme ve Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Zorunlu Eğitim*, On İki Levha Yayınları, İstanbul: 2013.

artmış; Anayasal düzenlemelerde laiklik ve din ve vicdan özgürlüğü gibi insan hakları ve mevcut anayasal ilkelerle çelişen zorunlu “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi de eğitim sisteminin içine dahil edilmiştir. O dönemden itibaren gelişen ve İslam’ın giderek politikleşmesi ile hız kazanan eğitimdeki muhafazakarlaşma zaman zaman 28 Şubat gibi yine askeri ama bu kez laisist müdahalelerle önlenmeye çalışılsa da günümüzde Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir noktaya varmış, hukuki düzenlemeler yoluyla endoktrinasyona ve İslam’ın Sünni yorumunu merkez alan dindar nesil yetiştirme çabalarına dönüşmüştür.

Eğitim sistemine ilişkin politik yönelimin giderek daha mezhepçi bir yaklaşıma kaydığının en belirgin göstergesi olan, sadece Sünni İslam anlayışı doğrultusunda eğitim veren imam hatiplerdeki gelişimin hızla sürüyor oluşudur. En donanımlı ve altyapısı müsait okullar öğrenci ve velilerinin bilgisi dışında imam hatiplere dönüştürülürken; bu okulların kontenjanlarının artması ve otomatik TEOG yerleştirmeleriyle imam hatiplerde eğitim gören öğrencilerin sayısı hızla artmıştır. Milli Eğitim Bakanlığının istatistiklerine göre, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında 1099 imam hatip ortaokulu varken 2013-2014 eğitim-öğretim yılında 1361 imam hatip ortaokulu bulunmaktadır. İmam hatip ortaokullarında okuyan toplam öğrenci sayısı 94 bin 467 iken 2013-2014 eğitim öğretim yılında bu sayı toplam 140 bin 15’e kadar yükselmiştir. Buna karşın, meslek eğitimine erken başlangıç yapılması için ilkokullardan ayrıldığı öne sürülen ikinci 4 yıllık eğitim olan ortaöğretimde şaşırtıcı şekilde başka herhangi bir mesleki ortaokul oluşumuna gidilmemiştir. İmam hatip liselerine bakıldığında ise 12 yıllık zorunlu eğitim öncesinde 537 imam hatip lisesinde 268 bin 245 öğrenci varken 2013-2014 eğitim-öğretim yılında lise sayısı 854’e, bu okullardaki öğrenci sayısı ise 474 bin 96’ya yükselmiştir⁷.

Yeni zorunlu eğitim sistemi ile birlikte din eğitimi imam hatiplerle sınırlı kalmamaktadır. 12 yıllık zorunlu eğitim düzenlemesinin en tartışmalı alanlarından biri “zorunlu seçimlik din dersi”dir. Eğitim mevzuatında bir ilke imza atılarak ortaokul ve liselerde öğrencilerin “Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin Hayatı” konulu bir dersi “seçebileceği” doğrudan kanunla düzenlenmiştir. Bu düzenleme, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinden sonra zorunlu eğitim sistemi içinde yer verilerek,

⁷ Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri, 2013-2014. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>. (01. 10. 2014)

bütün öğrencileri dini eğitime yönlendiren en belirgin düzenlemedir. Kanunda yer alan “Hz. Peygamberimiz” ifadesi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından doğrudan İslam dininin peygamberi olarak tespit edilerek “Hz Muhammed’in Hayatı” adıyla müfredata eklenmiştir⁸. 12 yıllık zorunlu eğitim uygulamasının başlaması ile birlikte, ne yazık ki kanuna ilişkin olarak yapılan eleştiriler doğrulanmış pek çok okulda seçimlik ders olarak sadece bu derse ve türevlerine yer verilmeye başlanması ile ilk ve orta okullarda din derslerinin toplam saati artmıştır⁹.

Türkiye eğitim sistemi içinde dinin giderek artan rolünün mihenk taşlarından biri olan ve anayasal bir düzenlemeye dayandığı için, devletin laik niteliğine rağmen savunulmakta olan zorunlu din eğitimi uygulaması İHAM kararında da belirtildiği gibi önemli hak ihlallerini beraberinde getirmektedir. Hukuken konunun doğru şekilde ele alınabilmesi için ise zorunlu din eğitiminin iç hukukun bir parçası olan uluslararası insan hakları düzenlemeleri ve diğer anayasal hükümler etrafında daha önce verilmiş yargı kararları da dikkate alınarak tartışılması gerekmektedir.

II- Zorunlu Din Eğitime İlişkin Mevcut Düzenlemeler

Türkiye tarafından imzalanarak iç hukukun bir parçası haline getirilen İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS)¹⁰, din eğitimi konusunda

⁸ Gülfidan, Anayasa Mahkemesinin 8 yıllık zorunlu eğitim kararında da Bakanlık ile aynı yönde bir yorum geliştirdiğini belirterek kararın seçimlik din dersi açısından çoğunluk ilkesi ve laiklikle çeliştiğini belirtmiştir. O. Serkan Gülfidan, “Seçmeli Din Dersleri Meselesi ve Anayasa Mahkemesi”, Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, ss. 53-91, 2014.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eğitim Sen 2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılı Raporu, Haziran 2014.

http://www.egitimsen.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=21597&sube=57#.VC-1VUAcTug (01.10.2014)

¹⁰ İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) 04.11.1950 tarihinde imzalanmış ve 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından ise, 04.11.1950 tarihinde imzalanmış ve Sözleşme ile bağlanma işlemi tamamlanmak üzere, 19.3.1954 tarih ve 8662 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "10.3.1954 tarih ve 6366 sayılı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun" çıkarılarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Türkiye açısından bağlayıcı hale gelmiştir. Bkz. http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=009&CM=7&DF=17%2F05%2F2012&CL=ENG&VL=1&fb_source=message.

önemli sonuçlar doğuran düzenlemeler içermektedir. Sözleşmenin 9. maddesinde düşünce, din ve vicdan özgürlüğü düzenlenmiştir. Buna göre:

“1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştire özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir¹¹.”

İHAS'a 1952 tarihinde eklenen 1. Protokol 2. maddesinde ise eğitim hakkına yer verilmiştir. Bu maddenin özellikle ikinci cümlesinde yer alan ifadeler din eğitimi konusunda önemli belirlemeler içermektedir. Maddeye göre:

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir¹².”

Türkiye'de halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasasında da din eğitimi konusunda paralel düzenlemeler yer almakla birlikte, askeri müdahale sonucu hazırlanan anayasada kökleri 1970'li yıllara uzanan muhafazakarlaşma eğilimi doğrultusunda eğitim konusunda belirleyici bir adım atılarak zorunlu din eğitimine kapı açan zorunlu “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersine yer verilmiştir¹³.

¹¹ İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi,

http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf (02.10. 2014)

¹² İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi,

http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf (02.10. 2014)

¹³ 1982 Anayasası'nın ilgili düzenlemesi “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi”nin zorunlu dersler arasında yer alacağını belirtmekle birlikte, maddenin “Din ve Vicdan Hürriyeti” başlığı taşıdığı düşünüldüğünde, düzenlemedeki çelişki ancak düzenlemenin özgürlükçü bir yorumu ile giderebilir niteliktedir. Bu bakımdan, anayasal bir düzenleme ile bu dersin zorunlu dersler arasına alınması bütün öğrencilerin zorunlu olarak din kültürü ve ahlâk öğretimi dersi almasını gerektirmez. Din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde ele alındığında zorunluluk, dersin müfredatta bulunması ile sınırlandırılarak kişilere inançlarının gereği olarak bu dersi reddedebilirler. Dolayısıyla, anayasal özgürlüklerinin bir gereği olarak isteyen herkes dini inanç ve kanaatlerini açıkla-

Yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın din ve vicdan hürriyetini düzenleyen 24. maddesine göre ise:

“Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz¹⁴.”

Eğitim hakkı ise eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi çerçevesinde Anayasa'nın 42. maddesinde yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre:

“Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

mak zorunda bırakılmaksızın müfredatta zorunlu olarak bulunan bu dersten muaf tutulabilecektir.

¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> (02.10.2014)

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır¹⁵.

Zorunlu din eğitimine ilişkin yasal düzenlemeler incelendiğinde ise, Milli Eğitim Temel Kanununda yapılan düzenlemelerin özellikle önemli olduğu görülmektedir. 1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanununda 16.09.1983 tarihinde yapılan değişiklikle eğitimde laiklik ilkesini düzenleyen 12. madde şu şekilde düzenlenmiştir:

“Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve Ahlak öğretimi ilkokul ve ortaokul ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır¹⁶.”

Maddeye yapılan eklemelerden de anlaşılacağı gibi, düzenleme ile laiklik ilkesi usulen korunmakla birlikte, o güne kadar ilkokulların 4. ve 5., ortaokulların 1. ve 2., liselerin 1. ve 2. sınıflarında isteğe bağlı olarak okutulmakta olan din dersi, Anayasa'daki yeni düzenlemeye paralel olarak zorunlu hale getirilmiştir.

12 yıllık zorunlu eğitim düzenlemesi ile birlikte tamamı zorunlu eğitim içinde yer alan zorunlu “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinden muafiyet ise ancak Hıristiyan veya Musevi dinlerine bağlı Türk vatandaşlarına dinlerini açıklamaları şartı ile verilmiştir¹⁷. 9 Temmuz 1990'da

¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> (02.10.2014)

¹⁶ Milli Eğitim Temel Kanunu,

http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_1/temelkanun_1.html (02.10.2014)

¹⁷ Gözler'e göre, sadece gayrimüslim öğrencilerin “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinden muaf tutulması, bu dersin içeriğinin din alanında gerekli bilgiler niteliğinde olmadığını bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bkz. Kemal Gözler, “1982 Anayasasına Göre Din Eğitimi ve Öğretimi”, Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu'na Armağan,

Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu tarafından alınan 1. No'lu karara göre: “Milli Eğitim Bakanlığı'nın teklifini müteakiben, Türk vatandaşı olan, Hıristiyan veya Musevi dinlerine mensup, ilkokul ve ortaokula giden öğrenciler, azınlık okulları hariç tutularak, sözkonusu dinlere bağlı bulduklarını beyan ettikleri takdirde din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerine girmeye mecbur edilemez. Ancak, bu öğrenciler din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerine girmeyi istedikleri takdirde, yasal temsilcilerinin yazılı taleplerini sunmaları gerekir¹⁸.”

III- Yargı Kararlarında Zorunlu Din Eğitimi

İHAM'ın 16.09.2014 tarihinde verdiği *Mansur Yavaş ve Diğerleri* kararında vurgulandığı gibi, zorunlu din eğitimi Türkiye açısından yeni oluşmakta olan bir sorundan çok yapısaldır. Mahkeme, daha önce 9.10.2007 tarihli *Hasan ve Eylem Zengin* kararında da, Türkiye'de din eğitime ilişkin ayrıntılı bir inceleme yaparak 1 No'lu Protokolün 2. maddesinde yer alan eğitim hakkının ihlal edildiği sonuca varmıştır. Konuya ilişkin olarak yaptığı son incelemede İHAM, benzer bir ihlalin varlığını tespit etmiş, Türkiye'de hala din eğitiminin ailelerin inançlarına saygı gösterecek şekilde düzenlenmesinin aciliyetine vurgu yapmıştır.

İHAM'ın *Mansur Yavaş ve Diğerleri* kararında atıf yapılan *Hasan ve Eylem Zengin* kararı, Türkiye'de konuya ilişkin farklı davalarda da üzerinde durulmuş önemli bir karardır. Örneğin, Danıştay 8. Dairesinin, zorunlu din eğitime ilişkin 28 Aralık 2007 tarih ve 2006/4107 E., 2007/481 K., 29 Şubat 2008 tarih ve 2007/679 E. tarih ve 2008/1461 K. sayılı kararlarında söz konusu karara büyük ölçüde vurgu yapılarak aynı yönde bir sonuca ulaşılmıştır. Danıştay bu iki kararı ile, Türkiye'de zorunlu din eğitimi çerçevesinde okutulan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminden çok “din eğitimi” ni kapsadığını böyle bir eğitimin ise, Anayasa'nın 24. maddesi uyarınca ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı olması gerektiğini, bu nedenle davacıların taleplerine karşı

Adalet Yayınevi, 2010, ss. 317-334, <http://www.anayasa.gen.tr/din-egitimi.htm> (02.10.2014)

¹⁸ *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, no. 1448/04, judgment of 9 October 2007.

verilmiş olan red kararlarının hukuka aykırı olduğunu karara bağlamıştır¹⁹.

Danıştay'ın, ilköğretim okulu²⁰ öğrencilerinin zorunlu din eğitiminden muaf tutulmasına dair başvurularının reddi kararlarına ilişkin olarak verdiği bu iki farklı kararda; 8. Daire, din ve vicdan hürriyetini düzenleyen Anayasa'nın 24. ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin (İHAS) 9. maddeleri ile Anayasa Mahkemesi'nin 16.09. 1998 tarihli 1997/62 E., 1998/52 K. sayılı kararından hareketle uyuşmazlığın "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersinin müfredatından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Danıştay'ın kararlarında yol gösterici olan Anayasa Mahkemesi kararı ise esas olarak 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitimi düzenlemiş olan 4306 sayılı kanunu ilişkin olup iptal istemine ilişkin iddialar çerçevesinde Anayasa'da düzenlenmiş bulunan zorunlu din eğitimi konusunda da önemli belirlemelerde bulunmuştur. Buna göre; zorunlu eğitim uygulaması içinde verilecek olan ve Anayasa'da düzenlenen zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersi, din eğitimi içermez. Din kültürü ve ahlak hakkında genel bilgiler ve tespitler içerir. Laik devlet yapısı içinde devlet bir dini resmi din olarak benimseyemeyeceği gibi din eğitimine ilişkin düzenlemeler yapmak da laik devletin ödevlerinden biri olarak düşünülemez²¹. Danıştay, din eğitimi konusunda verdiği karar-

¹⁹ Danıştay Sekizinci Dairesi'nin 28 Aralık 2007 tarih ve 2006/4107 E., 2007/481 K., 29 Şubat 2008 tarih ve 2007/679 E. tarih ve 2008/1461 K. sayılı kararları.

http://www.danistay.gov.tr/e2007_4107.htm;

http://www.danistay.gov.tr/e2007_679.htm.

²⁰ 12 yıllık zorunlu eğitim düzenlemesi uyarınca Danıştay'ın kararları verdiği tarihte ilköğretim okulu olarak anılan okullar yerini geçmiştekine benzer şekilde dörder yıllık iki bölüm halinde ilkokul ve ortaokullara bırakmıştır. Bkz. 30.03.2012 tarihli 6237 Sayılı Kanun. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm> (28. 10.2014)

²¹ Anayasa Mahkemesi'nin 16.09. 1998 tarih 1997/62 E., 1998/52 K. sayılı kararı; Altıparmak tarafından da belirtildiği gibi, 8 yıllık zorunlu eğitim kararında Anayasa Mahkemesi, *Hasan ve Eylem Zengin* kararına da atıf da bulunmuş İHAM'ın bu kararda yer verdiği "diğer dinlere kıyasla İslam dinine daha fazla yer ve öncelik verilmesinin, tek başına çoğulculuk ve objektiflik ilkelerinden sapma anlamına gelmeyeceği" ifadesini bağlamı dışında ele alarak dinsel çeşitliliğe yapılan vurguyu bir tarafa bırakıp din ve vicdan özgürlüğü ile çelişen bir yoruma ulaşmıştır. Bkz. Kerem Altıparmak, "Anayasa Mahkemesi ve 4+4+4: Özgürlük hanesinde Elde Var 0", <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/146095-anayasa-mahkemesi-ve-4-4-4-ozgurluk-hanesinde-elde-var-0> (28.10.2014); Benzer yönde bir inceleme için bkz. O. Serkan Gülfidan, "Anayasa Mahkemesi'nin E. 2012/65, K. 2012/128 Sayı ve 20.09.

larda, Anayasa Mahkemesinin kararına göre Anayasa’da yer verilen zorunlu “Din kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin din eğitimi içermemesi gerektiğini belirterek incelemesini bu dersin müfredatına ve bu müfredat çerçevesinde davacıların taleplerinde haklılık bulunup bulunmadığına yönelik olarak yapılmıştır. Müfredata ilişkin olarak yapılan incelemede ise, büyük ölçüde *Hasan ve Eylem Zengin* kararında İHAM tarafından yapılan; müfredat incelemesinden yararlanılmıştır²².

Hasan ve Eylem Zengin kararı incelendiğinde, Alevilik inancına bağlı bulunan Zengin ailesinin çocuklarının zorunlu “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinden muaf tutulması talebinin yetkili yerel makamlarca reddi üzerine İHAS 1 No’lu Protokol 2. maddenin 2. fıkrası ve 9. madde haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile açtıkları davada İHAM gerçekten de Türkiye’deki zorunlu din eğitimini, söz konusu dersin müfredatı bağlamında ayrıntılı şekilde inceleme konusu yaptığı görülmektedir²³.

İHAM’a göre, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” ders programında, 1 No’lu Protokolün 2. maddesinde öngörülen çoğulculuk ve nesnellik ilkeleriyle uyumlu olarak ders konusunun, laiklik, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ilkelerine saygı çerçevesi içinde öğretilmesi ve “bir barış kültürü ve hoşgörü çerçevesinin geliştirilmesi”ni hedeflenmekle ve temel dinlerin tümüyle ilgili bilgi vermeyi amaçlanmakla birlikte, bu derslerde kullanılan ders kitapları derste, dinler hakkında genel bir bilgi sağlanmakla sınırlı kalınmadığını göstermektedir²⁴. Başvuru sonucu

2012 Tarihli Kararı Üzerine Kısa Bir Not/Anayasa Mahkemesi’nin Peygamberi ve Ayrımcılık Hususunda Yeni Bir Adım”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, Yıl: 2013, ss. 183-203.

²²Danıştay Sekizinci Dairesi’nin 28 Aralık 2007 tarih ve 2006/4107 E., 2007/481 K., 29 Şubat 2008 tarih ve 2007/679 E. tarih ve 2008/1461 K. sayılı kararları.

²³*Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, no. 1448/04, judgment of 9 October 2007.

²⁴Kararın dayandığı, din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin kapsam ve içeriğine ilişkin belirlemeler 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflarda okutulan din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde kullanılan Milli Eğitim Bakanlığınca onaylı beş ders kitabı inceleyerek yapılmıştır. Daha önce belirtildiği gibi 4. sınıf ders kitabında, öğretimin, din kavramına, ahlak ve din, yaratan ve yaratılan, aile ve din arasındaki ilişkinin incelenmesine ve Hz. Muhammed’in hayatına ilişkin bilgi verilmesine yöneldiği; 5. sınıf ders kitabının, "Allah inanıyorum" ifadesinin anlamının açıklanması ile başladığı; özellikle İslamiyet’in temel kavramlarını öğretme odaklı olduğu; inancın açıklanması; namaz, ibadet yeri olarak cami, Ramazan ayında yapılan duaların niteliği; Hz. Muhammed’in aile hayatı ile isimleri Kur’an’da geçen peygamberlere genel olarak değinildiği; 6.

yapılan incelemede, ders programı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın 19 Eylül 2000 tarih ve 373 sayılı kararına uygun olarak hazırlanan tüm ders kitapları İslam bilgisine, diğer din ve felsefelere göre daha büyük bir öncelik vermektedir. Türkiye'de hakim olan dinsel çeşitlilik "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" derslerinde dikkate alınmamıştır. Özellikle, Alevi inancına sahip topluluğun Türk nüfusundaki oranı çok büyük olmasına rağmen, öğrenciler Alevi inancının itikat veya ibadet unsurları hakkında eğitim almamaktadır. İHAM ise, demokratik bir toplumda eğitimde sadece çoğulculuğun öğrencilerin dini konular hakkında düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü çerçevesinde eleştirel bir bakış oluşturmalarını sağlayabileceği kanaatinde²⁵.

Hasan ve Eylem Zengin kararında, İHAM, İHAS'a taraf bir devletin eğitim müfredatında din dersine yer vermesi halinde, öğrencilerin, okulun verdiği din eğitimiyle ebeveynlerin dini ya da felsefi inançları arasında doğacak bir çatışmayla karşı karşıya kalmalarını olabildiğince önlemek gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, İHAM, Avrupa'da

sınıf ders kitabının, günlük namazlar ile başladığı; her Müslümanın günde beş kez namaz kılması gerektiğinin açıklandığı; ilgili ritüellerin kitapta tasvir edildiği; daha sonra yardımseverlik, vatan ve millet sevgisi, zararlı davranışlar, dostluk ve kardeşlik, Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an olmak üzere dört kutsal kitap konularına değinildiği; 7. sınıf ders kitabında, Kur'an bilgisi, din ve yüksek ahlak standartları arasındaki ilişki, hac ve kurban, melekler ve görünmez varlıklar, öteki dünya inancı ve aile konularının vurgulandığı; ayrıca temel dinler olan Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin on beş sayfanın üzerinde anlatıldığı; 8. sınıf ders kitabının, Hz. Muhammed'in yüksek ahlaki standartlarını, kültür ve dini, din kavramlarını, akıl ve bilimi, kader inancını, inanç ve davranış arasındaki bağlantıyı tartıştığı; bu kitapta aynı zamanda, "dine farklı yaklaşımlar", "dinlerin ve İslamiyetin öğütleri", "laiklik", "din ve vicdan özgürlüğü" gibi konulara da yer verildiği; bu ders kitaplarında, öğrencilerden Kur'an'da yer alan birçok sureyi ezberlemelerinin istendiğinin de anlaşıldığı; 9. sınıflar için hazırlanan ders kitabının..., insanın evrendeki yerinin incelemesiyle başladığı; daha sonra insan doğası ve din, dinin insan yaşamındaki yeri ile monoteizm, politeizm, gnostisizm, agnostisizm ve ateizm gibi çeşitli inanç şekilleri gibi başlıklar yer aldığı; namaz, temizlik ile namaz arasındaki bağlantı gibi birçok kavram için açıklamaların bulunduğu ve bu bölümde, gusül ve abdestin nasıl alınması gerektiğinin gösterildiği; ayrıca İslamiyet ile ilgili bilgi vermek amacıyla Hz. Muhammed'in hayatı, Kur'an ve temel kavramlar (tefsir, sureler, vs.) gibi bazı temel öğelerin anlatıldığı;.....Türklerin önceki inançlarının incelendiği ve Ebu Hanife (doğum 699, ölüm 767, Hanefi Mezhebinin kurucusu), İmam Şafii (doğum 767, ölüm 820, Şafii Mezhebinin kurucusu), Hoca Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli gibi Türklerin İslam anlayışını etkileyen kişilerin de ele alındığı," belirtilmiştir.

²⁵ *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, no. 1448/04, judgment of 9 October 2007.

verilen din eğitiminde yaklaşımların çeşitliliğine²⁶ rağmen, üye devletlerin neredeyse tamamına yakınının, öğrencilerine muafiyet sistemi veya söz konusu dersin yerine geçebilecek bir derse girmelerini sağlayarak ya da din derslerine katılmalarını tamamen isteğe bağlı hale getirerek yeterli bir muafiyet sistemi oluşturduklarını, Türkiye’de ise söz konusu dersin muafiyetinin sadece “T.C. uyruklu Hıristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup” öğrencilerin “bu dinlerden birine mensup olduklarını beyan etmek kaydıyla” mümkün olabildiğini belirtmiştir. İHAM’a göre, ebeveynlerin çocuklarının söz konusu dersten muaf tutulabilmeleri için Hıristiyanlık ve Musevilik dinine mensup olduklarını okula önceden bildirmeleri zorunluluğu, İHAS’ın 9. maddesi çerçevesinde düzenlenen din

²⁶Hasan ve Eylem Zengin kararında İHAS’a üye ülkelerde o dönem mevcut olan din eğitimi sistemlerine de yer verilmişti. Buna göre, incelenen 46 Avrupa Konseyi üye Devlet’inden 43’ü devlet okullarında din eğitimi dersleri vermektedir. Yalnızca, Arnavutluk, Fransa (Alsace ve Moselle bölgeleri hariç) ve Makedonya (FYROM) istisnadır. Slovenya’da, Devlet’in sağladığı eğitimde son yıllarında din dersi yer almamaktadır. 47 üye Devletten 25’inde (Türkiye dahil), dini eğitimi zorunlu derstir. Ancak, bu zorunluluğun kapsamı devlete göre değişiklik göstermektedir. Beş ülkede (Finlandiya, Yunanistan, Norveç, İsveç ve Türkiye) din eğitimi derslerine katılmak zorunluluğu mutlaktır. Derslerde öğretilen dine bağlı bütün öğrencilerin kısmen ya da tamamen öğretilenleri takip etmeleri zorunludur. Ancak, on Devlet, bazı koşullarda muafiyete izin vermektedir. Bu durum, Avusturya, Kıbrıs (GKRY), Danimarka, İrlanda, İzlanda, Lihtenştayn, Malta, Monako, San Marino ve İngiltere için geçerlidir. Bu ülkelerin çoğunda, din eğitimi mezheplere ayrılmıştır. Diğer on ülke, öğrencilere zorunlu din dersi yerine başka bir ders seçme fırsatı vermektedir. Bu durum, Almanya, Belçika, Bosna Hersek, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Sırbistan, Slovakya ve İsviçre için geçerlidir. Bu ülkelerde, ilgili bakanlıklar tarafından hazırlanan müfredatta mezhepsel eğitim yer almaktadır; eğer öğrenciler din dersi yerine başka bir ders seçmemişlerse bu derslere katılmak zorundadırlar. Diğer yandan, 21 üye Devlet, öğrencileri din eğitimi derslerine katılmaları için zorunlu tutmamaktadır. Din eğitimi okullarda genellikle mevcuttur, fakat öğrenciler ancak bu yönde bir istekte buldukları takdirde bu derslere katılırlar. Üye Devletler içinde en geniş grup (Andora, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Hırvatistan, İspanya, Estonya, Gürcistan, Macaristan, İtalya, Letonya, Moldova, Polonya, Portekiz, Çek Cumhuriyeti, Romanya, Rusya ve Ukrayna) için geçerli olan durum budur. Son olarak, üçüncü grup Devletlerde, öğrencilerin din derslerine veya bunun yerine başka bir derse katılmaları zorunludur; ancak, her zaman din dışındaki bir derse katılma seçenekleri bulunmaktadır. Avrupa’daki din eğitimine genel olarak bakıldığında görülüyor ki, öğretim yöntemlerinin çeşitliliğine rağmen, üye Devletlerin neredeyse tamamı öğrencilere din eğitimi alma dışında en az bir seçenek sunmaktadırlar (Muafiyete tabi tutmak veya o dersin yerine geçebilecek bir başka derse katılmalarını sağlamak, veya öğrencilere din derslerine kaydolma veya olmama seçeneğini tanımak gibi). Bkz. *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, no. 1448/04, judgment of 9 October 2007.

ve vicdan özgürlüğüne aykırıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 24. maddesine göre de kimse dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz²⁷.

İHAM, bu noktada önemli bir belirleme daha yaparak “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin niteliğine ilişkin önemli bir saptamada bulunmuştur. Buna göre: “Bu dersin gerçekten farklı din kültürleriyle ilgili ders olması halinde, bunu yalnız Müslüman çocuklara zorunlu kılmak için ortada neden yoktur. Bunun tersine, dersin içeriği özellikle Müslüman dinini öğretmek için oluşturulmuşsa, bu ders belirli bir din üzerinedir ve çocuğun ve ebeveyninin din özgürlüğünü korumak adına zorunlu olmamalıdır.” İHAM, *Hasan Eylem Zengin* kararında sonuç olarak, mevcut dersin din eğitimi anlamına geldiğini, buna rağmen muafiyet usulü yeterli olmadığı için din derslerinde öğretilenin çocukların okulda ve ailede öğretilen değerler arasında çatışmaya yol açabileceği sonucuna vararak 9. madde ile ilgili ihlal iddiasını incelemeye gerek görmeksizin 1 No’lu Protokol’un 2. maddesinin ikinci cümlesi çerçevesinde başvuranın haklarının ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Hasan ve Eylem Zengin kararından yedi sene sonra Türkiye’de din eğitimi tekrar İHAM’ın incelemesine sunan *Mansur Yalçın ve Diğerleri* kararı, geçen zamana ve verilen mahkeme kararlarına rağmen işaret edilen sorunların henüz çözümlenemediğini ortaya koymuştur²⁸. Mansur Yavaş ve Alevilik inancına mensup on üç diğer Türk vatandaşı tarafından yapılan başvuruda, ortaöğrenime²⁹ devam etmekte olan farklı yaşlardaki çocuklarının almakta olduğu zorunlu “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi müfredatının, Alevi inanç ileri gelenlerinin de katılımıyla, kendi inançlarının da temsil edilebilmesi için yeniden düzenlenmesini talebinin yetkili makamlar tarafından reddedilmesine ilişkindir. Başvurucular yetkili makamlar tarafından taleplerinin reddedilmesini ulusal yargıya da taşımış, iptal ve yürütmeyi durdurma taleplerinin ilk derece idare mahkemesi tarafından reddedilmesinin ardından, Danıştay da gö-

²⁷ Hasan and Eylem Zengin v. Turkey, no. 1448/04, judgment of 9 October 2007.

²⁸ Yousra Benfquih, “Mansur Yalçın v. Turkey: religious education and the (easy) way out”, <http://strasbourgobservers.com/2014/10/10/mansur-yalcin-v-turkey-religious-education-and-the-easy-way-out/> (15. 10.2014)

²⁹ İHAM’a başvuru yapıldığı tarihte ortaöğretim okulu olarak anılan okullar 12 yıllık zorunlu eğitim düzenlemesi ile yerini dört senelik liselere bırakmıştır. Bkz. 30.03.2012 tarihli 6237 Sayılı Kanun. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm> (28. 10.2014)

rülen dava da ise yüksek mahkeme daha önce vermiş olduğu din eğitime ilişkin kararlardan saparak iptal kararını onaylamıştır. Başvurucular, bu nedenle Hasan ve Eylem Zengin kararında olduğu gibi, taleplerinin reddinin 1 No'lu Protokol 2. maddesi kapsamında haklarının ihlalini doğurduğu iddia ederek İHAM'a başvuruda bulunmuştur. Başvuruculardan Mansur Yalçın, Yüksel Polat ve Hasan Kılıç, uygulamayla inanç özgürlüğüne dair AİHS'nin 9. maddesiyle birlikte, "ayrımcılık yasağı" ilkesiyle ilgili 14. maddenin de çiğnendiğini savundular³⁰.

İHAM, başvuruya ilişkin olarak yaptığı incelemede, Hasan ve Eylem Zengin kararına dikkat çekmekle beraber, geçen süre zarfında "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersi müfredatında yapılan değişiklikleri de göz önünde bulundurduğunu belirtmiştir. İHAM'a göre, söz konusu dersin içeriğinde Alevilik inancı da dahil olmak üzere Türkiye'de var olan bazı inançlara ilişkin bilgiler eklenmiş ancak, Türkiye'deki nüfusun çoğunluğu tarafından benimsenen İslam yorumunun ve ibadet şekillerinin müfredatta baskın şekilde yer almaya devam etmektedir. İslam teorisine ilişkin tartışmalardan azade olarak İHAS'a üye olan devletlerin dine ilişkin konularda objektif ve tarafsız davranma yükümlülüğü altında bulunduğunu belirten İHAM, başvurucuların söz konusu derste çocuklarının ailede ve okulda öğrendikleri değerler arasında çatışmaya düşebileceklerini haklı olarak iddia edebileceklerini karara bağlamıştır. Bu çatışmanın önlenmesi ancak uygun bir muafiyet sisteminin kabulü ile mümkün olabileceği görüşünde olan İHAM'a göre, Türkiye'de Hristiyan ve Yahudi dinine mensup azınlıklara bu dersten muafiyet tanınması farklı inanç ve düşünce grubundan ailelere mensup öğrencilerin iddia edildiği gibi bir değer çatışması içine girebileceklerinin kabulü anlamına gelmektedir.

Hasan ve Eylem Zengin kararında olduğu gibi İHAS'a üye devletlerin neredeyse tamamının din dersine ilişkin olarak öğrencilerine belli bir muafiyet veya söz konusu dersin yerine geçebilecek bir ders sağlayarak ya da din derslerine katılmalarını tamamen isteğe bağlı hale getirerek yeterli bir muafiyet sistemi oluşturduklarını tekrarlayan İHAM, Türkiye'de benzer bir düzenleme mevcut olmadığı için başvurucuların talebi doğrultusunda İHAS'ın 1 No'lu Protokolünün 2. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. İHAM'a göre, Hasan ve Eylem Zengin kararına ve kararın üzerinden geçen süreye rağmen Türkiye'de din eğitimi

³⁰ *Mansur Yalçın and Others v. Turkey*, no. 21163/11, judgment of 16 September 2014.

hala ailelerin inançlarına saygı gösterecek şekilde düzenlenmemiştir. Bu nedenle, isteyen öğrencileri herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve din ve inancını açığa vurmaya zorunda bırakılmaksızın “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinden muaf tutulabilmesi için gerekli değişikliklerin zaman kaybetmeden yapılması gerektiği sonucuna varmıştır³¹. Bilindiği gibi, Bu karar, hükümet açısından yol gösterici bir karar olarak ele alınmalıdır. Aksi takdirde, Türkiye uluslar arası kamuoyu tarafından insan hak ve özgürlüklerine ilişkin yaklaşımı tepki göreceği gibi; İHAM kararının kesinleşmesinin ardından, kararın icrasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi karşısında da İHAS’ın 46. maddesi çerçevesinde sorumlu olacaktır³².

IV- Sonuç

1982 Anayasası ile birlikte zorunlu hale getirilen “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi, İHAM’ın verdiği kararlarda da tartışıldığı gibi çoğulculuk ve nesnellikten uzak bir ders içeriğine sahiptir. Ders adının uyandırdığı kanının aksine konuya ilişkin genel bir ders olmak yerine İslamiyet hatta Sünni İslam eğitimine dönüşmüş durumdadır. Söz konusu ders, anayasa ile düzenlenmiş olmakla birlikte, yine anayasada devletin temel niteliklerinden biri olarak belirlenen laiklik ile çelişmekte; anayasadan ve uluslararası hukuktan kaynaklı din ve vicdan özgürlüğü ve eğitim hakkı gibi hakların ihlali sonucunu doğurmaktadır. Daha önce Anayasa Mahkemesinin sekiz yıllık zorunlu eğitim düzenlemesi hakkında verdiği kararda da belirtildiği gibi, laik devlet yapısı içinde devlet bir dini resmi din olarak benimseyemeyeceği gibi din eğitimi ilişkin düzenlemeler yapmak da laik devletin ödevlerinden biri olarak düşünülemez. Bu nedenle, anayasa yer verilen zorunlu “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi laik bir devlette ancak din eğitimi içermemesi halinde mümkün olabilir. Dersin uygulamadaki içeriği ile sürdürülmesi ise, anayasal bir değişiklik ile zorunlu olmaktan çıkarılmasını veya gerekli ve yeterli muafiyet düzenlemelerinin yapılmasını gerektirmektedir. Dersin seçimlik hale getirilmemesi durumunda; din ve vicdan hürriyeti özgürlüğünün bir gereği olarak muafiyetin, ailelerin felsefi ve dini düşüncelerini açığa vurmaksızın tanınabiliyor olması zorunludur.

³¹ *Mansur Yalçın and Others v. Turkey*, no. 21163/11, Judgment of 16 September 2014.

³² İHAS madde 46, http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf (29.09.2014)

Yeni zorunlu eğitim sisteminde yasa ile düzenlenerek İslam dinine ilişkin seçimlik derslere yer verildiği için din eğitimi toplumsal bir ihtiyaç olarak düşünülse dahi anayasada zorunlu bir din dersine yer verme gereği ortadan kalkmıştır. Kuşkusuz, din eğitimi zorunlu eğitim içerisinde ailelerin düşünce ve inançları ile örtüşecek şekilde yer alabilir. Bu noktada önemli olan bu derslerin yerine seçilebilecek olan derslerin çeşitlendirilmesi, farklı dinlere ve mezhepler ilişkin dersler yahut öğrencilerin ilgi alanlarına göre belirlenecek derslerle değiştirilebilir hale getirilmesidir. Çoğulculuk ve nesnellik sadece derslerin konularının belirlenmesinde değil, içeriklerinin oluşturulmasında ve aktarımında da en belirleyici husus olarak görülmelidir. Aksi durumda, yeni eğitim sistemi içinde, çocukların zorunlu olarak saatlerce belli ve sübjektif bir bilgiye maruz bırakılması endoktrinasyon anlamını taşıyacaktır. Bu durum; çağın gerekleri ile örtüşmeyeceği gibi, sanılacağına aksine itaatkar nesiller yetiştirmekten çok, toplumsal çatışmaları beraberinde getirecek dindar, mezhepçi yahut milliyetçi radikal politik eğilimlerin gelişimi tehlikesini beraberinde getirecektir.

Yapılan bu tespitler İHAM kararlarında ve Türkiye'deki yüksek mahkeme kararlarında da açıklıkla ortaya konulmuş olmakla birlikte, insan haklarına ve anayasal ilkelere ters düşen söz konusu uygulamanın sürdürülmesi hatta bu kararlarla çatışan yeni yargı kararlarının varlığı eğitimin özellikle de zorunlu eğitimin bir haktan çok bir endoktrinasyon aracı olarak görülmesinin bir sonucudur. Aynı eğilim, zorunlu eğitim sisteminin düzenlenmesi, okulların altyapılarının ve kadrolarının oluşturulması konusunda da sürmekte; çoğulculuk ve nesnellik gibi eğitime ilişkin çağdaş değerler yerini ideolojik tutumlara bırakmaktadır. Ancak, giderek daha da yapısal bir hal alan bu sorunun çözümü yine sorunun içerisinde bulunabilecek niteliktedir. Uluslararası ölçütlere uygun nesnel, çoğulcu bir eğitim için eğitimin bir an önce bir hak olarak algılanmaya başlanmalı, toplum bugünü ve yarının belirleyen eğitim sisteminin ideolojik ölçütlerle değil, toplumsal talepler doğrultusunda çoğulcu ve nesnel şekilde belirlenebilmesi için eğitim hakkı mücadelesinin geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKP savunma metni, <http://akpartisavunmametni.blogspot.com.tr>

Akçabay, Fehmiye Ceren, *Hukuk Eliyle Talim ve Terbiye, Toplumsal Değişme ve Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Zorunlu Eğitim*, On İki Levha Yayınları, İstanbul: 2013.

Altıparmak, Kerem, “Anayasa Mahkemesi ve 4+4+4: Özgürlük hanesinde Elde Var 0”, <http://www.bianet.org/bianet/insanhaklari/146095-anayasa-mahkemesi-ve-4-4-4-ozgurluk-hanesinde-elde-var-0>

Benfquih, Yousra. “Mansur Yalçın v. Turkey: religious education and the (easy) way out”, <http://strasbourgobservers.com/2014/10/10/mansur-yalcin-v-turkey-religious-education-and-the-easy-way-out/> Eğitim Sen 2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılı Raporu, Haziran 2014. http://www.egitimsen.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=21597&sube=57#.VC-1VUAcTug

Gözler, Kemal, “1982 Anayasasına Göre Din Eğitimi ve Öğretimi”, Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu'na Armağan, Adalet Yayınevi, 2010, ss. 317-334, <http://www.anayasa.gen.tr/din-egitimi.htm>

Gülfidan, O. Serkan, “Anayasa Mahkemesi'nin E. 2012/65, K. 2012/128 Sayı ve 20.09. 2012 Tarihli Kararı Üzerine Kısa Bir Not/Anayasa Mahkemesi'nin Peygamberi ve Ayrımcılık Hususunda Yeni Bir Adım”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, Yıl: 2013, ss. 183-203.

Gülfidan, O. Serkan, “Seçmeli Din Dersleri Meselesi ve Anayasa Mahkemesi”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, ss. 53-91, 2014.

Kaboğlu, İbrahim Ö., “Din Özgürlüğünü İhlalde Kararlı Hükümet”, *Birgün Gazetesi*, 25.09.2014.

Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri, 2013-2014. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>. (01. 10. 2014)